

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 9, 2010

[Назад](#)[Головна](#)

УДК 351.9 : 342.721

Л.М. Белкін,

правозахисник, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Голова Правління ЗАТ «Біт»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ЮРИДИЧНУ ДОПОМОГУ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

***Анотація.** В статті розглянуті сучасні тенденції щодо реалізації прав громадян на юридичну допомогу. Показана важливість ефективної реалізації права на юридичну допомогу в контексті державної політики щодо забезпечення прав і свобод громадян*

***Ключові слова:** права людини, юридична допомога, пояснення правоохоронним та контролюючим органам*

***Annotation.** In article modern lines concerning realization of the rights of citizens on a legal aid are considered. Importance of effective realization of the right to a legal aid in a state policy context on maintenance of the rights and freedom of citizens is shown*

***Keywords:** human rights, a legal aid, explanations to law-enforcement and supervising bodies*

Вступ

Згідно ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Згідно ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Отже, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, якщо вони бажають діяти в конституційному полі, повинні визнавати пріоритет прав людини і громадянина над всіма іншими пріоритетами.

Це стосується також і тих громадян, до яких держава має або може мати певні претензії. Достатньо пригадати, що за один із злочинів, скоєних маніяком Чикатило А.Р., була розстріляна ні в чому не винна людина [1].

Згідно ст. 59 Конституції України, кожен має право на правову допомогу. Разом з тим, нормативні акти, при застосуванні яких мають місце найбільші ризики порушення прав громадян (Кримінально-процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення) дісталися у спадок незалежній Україні ще з часів СРСР (відповідно 1961 та 1984 роки), тому гарантований рівень правової допомоги, зафіксований в цих документах, не відповідає сучасним вимогам державної політики в сфері правозахисту. Отже, розгляд сучасних тенденцій і вимог щодо гарантій надання правової допомоги громадянам є актуальним.

Аналіз останніх наукових досліджень

Питання захисту прав і свобод громадянина у сферах діяльності державної влади та управління розглядалися в роботах [2 - 8]. Зокрема, в роботі [6], з посиланням на роботу [8], виділяються такі основні конституційні гарантії прав і свобод:

-загальні гарантії прав і свобод людини й громадянина (захист прав і свобод - обов'язок держави; самозахист прав і свобод; судовий захист; міжнародний захист; відшкодування збитків; невід'ємність прав і свобод);

-конституційні гарантії правосуддя (гарантії підсудності; право на юридичну допомогу; презумпція невинуватості; право на перегляд вироку тощо);

-конституційні обов'язки людини й громадянина (рівність обов'язків; дотримання Конституції та законів, повага прав і свобод інших осіб).

Отже, право на юридичну допомогу виділяється дослідниками як одна з найважливіших складових захисту прав і свобод.

В роботах автора [9, 10] розглядалися окремі питання сучасних поглядів щодо права на юридичну допомогу в світлі рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Конституційного Суду України (далі – КСУ). В даній роботі зроблена спроба поглибити ці дослідження.

Постановка завдання

– визначити сучасні вимоги європейської практики до забезпечення права на юридичну допомогу;

- проаналізувати рішення КСУ від 30.09.2009р. № 23-рп/2009 у справі № 1-23/2009 щодо сучасних вимог до забезпечення правової допомоги;
- визначити шляхи реалізації державної політики в сфері забезпечення гарантій на правову допомогу.

Результати

В сучасному українському суспільстві жодна людина не застрахована від необхідності «спілкування» з правоохоронними органами, іншими органами державної влади. Наприклад, згідно пп. 3, 4 Закону України (далі – ЗУ) «Про державну податкову службу в Україні», органи державної податкової служби у випадках, в межах компетенції та у порядку, встановлених законами України, мають право: одержувати у платників податків (посадових осіб платників податків) пояснення з питань, що виникають під час перевірок та стосуються реалізації повноважень органів державної податкової служби, встановлених цим та іншими законами України; перевіряти під час проведення перевірок у фізичних осіб документи, що посвідчують особу; запрошувати платників податків або їх представників для перевірки правильності нарахування та своєчасності сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) такими платниками податків. Якщо при цьому згадати, що згідно ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб» платником податку вважається кожний громадянин України, то виходить, що у будь-який час податкові органи можуть вимагати пояснення у будь-якого громадянина України.

Згідно п. 1 ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності передбачених Законом підстав надається, зокрема, право опитувати осіб за їх згодою. Правда при цьому хтось повинен пояснити зазначеним особам, що, по-перше, повинні бути підстави, по-друге, опитування проводиться саме «за згодою».

Згідно п. 6 ст. 10 ЗУ «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» підрозділам контрольно-ревізійної служби надається право одержувати від службових і матеріально відповідальних осіб об'єктів, що ревізуються, письмові пояснення з питань, які виникають у ході ревізій. Навряд чи особи, від яких вимагаються пояснення, зацікавлені, щоб ці пояснення якимось чином були спрямовані проти них самих.

Згідно ст. 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право, зокрема, **при розгляді справи** користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Важливо звернути увагу на застереження «при розгляді справи», оскільки це застереження створює враження, що на інших стадіях провадження в адміністративній справі (складання протоколу про адміністративне порушення, адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, талона про проходження державного технічного огляду, ліцензійної картки на транспортний засіб, тимчасове затримання транспортного засобу тощо) правова допомога не гарантується, хоча саме на цих стадіях, особливо при адміністративному затриманні, мають місце найбільш серйозні порушення прав громадян.

Згідно ст. 68 Кримінально-процесуального Кодексу (КПК) України, як свідок може бути викликана кожна особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які відносяться до справи. При цьому КПК встановлює перелік осіб, які не підлягають допиту як свідки, та осіб, які мають право відмовитися давати показання як свідки (ст. 69 КПК), а також встановлює права свідка (ст. 69-1 КПК). Зокрема, згідно ст. 69 КПК, відмовитися давати показання як свідки мають право: 1) члени сім'ї, близькі родичі, усиновлені, усиновителі підозрюваного, обвинуваченого, підсудного; 2) особа, яка своїми показаннями викривала б себе, членів сім'ї, близьких родичів, усиновленого, усиновителя у вчиненні злочину. Останнє є особливо актуальним у випадку застосування правоохоронними органами їх «улюбленого» прийому порушувати кримінальну справу «по факту» і всіх допитувати як свідків без належних процесуальних гарантій, а потім серед бувших свідків «призначати» підозрюваних. На хибність цієї практики неодноразово вказував ЄСПЛ.

Так, в п. 50 Рішення від 18.12.2008р. у справі «Луценко проти України» [11] ЄСПЛ наголосив на тому, що пан Н.Л. дав свої зізнавальні показання під час допиту його як свідка. Суд зазначає, що, на відміну від підозрюваного або обвинуваченого, які згідно з чинним законодавством користувалися правом «на мовчання», свідок був зобов'язаний повідомити всю відому йому інформацію, інакше він би ніс кримінальну відповідальність. Більше того, на відміну від підозрюваного або обвинуваченого свідок не мав передбаченого законом права проконсультуватися з адвокатом перед першим допитом. ЄСПЛ визнав використання таких свідчень неприпустимими.

В пп. 53 - 57 Рішення від 19.02.2009р. у справі «Шабельник проти України» [12] ЄСПЛ зазначив, що, як правило, вже на початку поліцейських допитів обвинуваченому має надаватися можливість користуватися допомогою захисника. **Права захисту буде в принципі неоправно порушено, якщо при засудженні його судом використовуватимуться викривальні показання, отримані під час допиту без присутності захисника** (справа «Сальдуз проти Туреччини» (Salduz v. Turkey) [GC], № 36391/02, п. 55, від 27.11.2008р.; тут і далі виділено автором). Стосовно використання доказів, здобутих із порушення права затриманого на мовчання та права не свідчити проти себе, Суд нагадує, що це - загальновизнані міжнародні стандарти, які є основними складниками поняття справедливого судового розгляду. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від неправомірного тиску з боку органів влади, що дає змогу уникати помилок при здійсненні правосуддя та реалізації цілей статті 6 [Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод]. Право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі не допускати - при спробах доведення своєї версії проти обвинуваченого - використання доказів, здобутих за допомогою методів примусу чи тиску всупереч волі обвинуваченого. З урахуванням викладеного, Суд поставив завдання оцінити застосовність статті 6 до періоду з 15.02.2002р. (коли заявник зізнався у вчиненні вбивства пані К.) до 25.02.2002р. (коли йому було пред'явлено формальне обвинувачення у вчиненні цього злочину), протягом якого проводилося розслідування. **Суд зазначив, що з першого допиту заявника стало очевидним, що його показання були не просто показаннями свідка злочину, а фактично зізнанням у його вчиненні.** З того моменту, коли заявник уперше зробив зізнання, вже не можна було стверджувати про відсутність у слідчого підозри щодо причетності заявника до вбивства. Існування такої підозри підтверджувалося тим фактом, що слідчий ужив подальших заходів для перевірки достовірності самовикривальних показань заявника, провівши відтворення обстановки і обставин подій, тобто слідчі дії, які зазвичай проводяться з підозрюваним. На думку Суду, становище заявника стало значно вразливішим одразу після життя серйозних слідчих заходів з перевірки підозри стосовно нього та підготовки версії обвинувачення (див. справу «X. проти Сполученого Королівства» (X. v. the United Kingdom), № 728/74, рішення Комісії від 11.05.1978р., Decisions and Reports (DR) 14, с. 27). Отже, з огляду на обставини справи, що розглядається, Суд доходить висновку про застосовність статті 6 починаючи з 15.02.2002р. - з моменту, коли заявник зізнався у вбивстві пані К., і відхилив попереднє заперечення Уряду.

В рішенні ЄСПЛ від 12.06.2008р. по справі «Яременко проти України» [13] порушення підпункту «с» п. 1 ст. 6 Конвенції було констатоване у зв'язку з тим, що справу про вбивство в 1998р. водія таксі Х. порушено за фактом заповдіння тяжких тілесних ушкоджень, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, а його дії одразу ж було перекваліфіковано на умисне вбивство, як тільки Яременко О.В. **написав яку з повинною без участі захисника.** Суд зазначив, що за таких обставин виникають підозри, що порушення кримінальної справи саме із вказаною кваліфікацією дій заявника мало прихований мотив - забезпечити можливість допиту без

участі захисника. Зокрема, в пп. 78 - 80 Рішення ЄСПЛ вказав, що хоча Уряд і стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантувалося національним законом, *Суд бере до уваги той факт, що слідчий відсторонив захисника заявника від справи після того, як захисник порадив своєму клієнтові мовчати і не свідчити проти себе*. Ця підстава чітко зазначена в постанові слідчого. Вона також двічі згадується прокурорами в їхніх листах у відповідь на скарги захисника. В одному з цих листів також вказувалося на те, що захисник, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, порушив норми професійної етики. До того ж Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні показання, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між показаннями заявника і співвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення було ретельно скоординовано. Проте національні суди вважали такі детальні показання незаперечним доказом їхньої достовірності і використали їх як підставу для визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року, незважаючи на те, що він давав свої показання за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, *що ці показання не підтверджувалися жодними іншими матеріалами*. За таких обставин існують серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником показання були здобуті всупереч його волі. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про отримання його показань незаконними методами проведено не було, *Суд даходить висновку, що використання таких показань на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе*.

Отже, ЄСПЛ визнав, що використання свідчень осіб, які вони давали без участі адвоката чи іншого фахівця у галузі права навіть до пред'явлення офіційного обвинувачення, для подальшого обґрунтування вини у вчиненні злочину є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції.

Таким чином, видається очевидним, що правової допомоги може потребувати широке коло осіб при їх спілкуванні з працівниками правоохоронних органів та контрольних служб. Цікавою з цього приводу видається Постанова Апеляційного суду Донецької області від 31.10.2006р. (джерело – [14]) за апеляційною скаргою ОСОБИ на рішення Кіровського районного суду м. Донецька від 22.08.2006р. за позовом Державної податкової інспекції (ДПІ) у Кіровському районі м. Донецька до Приватного підприємства (ПП) про визнання недійсними засновницьких документів та свідоцтва про реєстрацію платника податку на додану вартість. Зазначеним Рішенням позовні вимоги ДПІ у Кіровському районі м. Донецька задоволені. При цьому із пояснення ОСОБИ суд встановив, що вона ніяких намірів щодо ведення господарської діяльності не мала, що реквізити ПП будуть використані для кримінальних цілей вона не знала, тощо. Фінансово-господарська діяльність ПП з початку реєстрації такого підприємства здійснювалась невідомими особами. Разом з тим в наступному, в апеляційній скарзі ОСОБА просила рішення суду першої інстанції скасувати з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позовних вимог. Посилається на те, що висновки суду не відповідають дійсним обставинам по справі. Не встановлено доказів про те, що вона не займається господарською діяльністю, не вела ніякої документації. При цьому ОСОБА стверджувала, що вона укладала договори як засновник і директор. Її пояснення як у ДПІ, так у судовому засіданні є неправдивими через те, що *вона вимушена давати такі пояснення, побоюючись притягнення до кримінальної відповідальності, оскільки працівники податкової інспекції стверджували, що вона займається протиправною господарською діяльністю та ухиляється від сплати податків*. Апеляційний суд апеляційну скаргу задовольнив. Разом з тим, навряд чи було б можливим залякування ОСОБИ, якби при спілкуванні з працівниками податкової служби вона вчасно отримала б правову допомогу.

Важливі принципи щодо гарантій права на юридичну допомогу зафіксовані в Рішенні КСУ від 30.09.2009р. № 23-рп/2009 у справі № 1-23/2009 [15]. В конституційному зверненні автор просив надати офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» та частини другої цієї статті «для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура». Необхідність в офіційному тлумаченні автор звернення обґрунтував неоднозначністю розуміння і застосування зазначених положень Основного Закону України посадовими особами органів прокуратури, *зокрема слідчими при проведенні допитів свідків у кримінальному процесі*. Обґрунтовуючи ці твердження, суб'єкт права на конституційне звернення посилався на неоднакові процесуальні акти слідчих і прокурорів у конкретних кримінальних справах щодо можливості надання свідкам під час допиту правової допомоги адвокатом. У зв'язку з цим Заявник у контексті положень ст. 59 Конституції України просить роз'яснити, чи має громадянин право на правову допомогу адвоката під час допиту його як свідка або у разі виклику для надання пояснень до державних органів та чи є це право однією з конституційних гарантій, що надає громадянину можливість вільно обирати своїм представником або захисником у будь-яких державних органах адвоката – особу, яка має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Відмова посадових осіб слідчих органів проводити процесуальні дії зі свідком у присутності його адвоката та у наданні правової допомоги особі під час дачі пояснень в інших державних органах, на думку суб'єкта права на конституційне звернення, є обмеженням конституційного права на правову допомогу і може призвести до порушення прав людини і громадянина.

Вирішуючи порушені у конституційному зверненні питання, КСУ виходив з такого.

Відповідно до Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3 Конституції). У розділі II Основного Закону України закріплено не лише основні права і свободи людини і громадянина, а й передбачено відповідні конституційно-правові гарантії їх дотримання та захисту, зокрема заборону скасування конституційних прав і свобод (ч. 2 ст. 22), неможливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім обмежень певних прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64), забезпечення кожному судового захисту його прав і свобод, у тому числі гарантування звернення до суду безпосередньо на підставі Конституції України, та надання при цьому можливості використання будь-яких інших не заборонених законом засобів захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань (ч. 3 ст. 8, чч. 2, 5 ст. 55).

Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у ст. 59 Конституції України. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини першої цієї статті «кожен має право на правову допомогу» поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб - громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 21, чч. 1, 2 ст. 24 Основного Закону України).

Крім того, реалізація кожним права на правову допомогу не може залежати від статусу особи та характеру її правовідносин з іншими суб'єктами права. Правову позицію щодо цього висловив КСУ у Рішенні від 16.11.2009р. № 13-рп/2009 у справі про право вільного вибору захисника. Зокрема, в абзаці п'ятому пункту 5 мотивувальної частини цього Рішення зазначено, що «закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис „кожен є вільним у виборі захисника своїх прав“ (ч. 1 ст. 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин».

Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Далі КСУ зазначив, що правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги.

Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права.

КСУ зазначив, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу.

Крім того, гарантування кожному права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року тощо.

Як підкреслив далі КСУ, за змістом ст. 64 Конституції України конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. КСУ спеціально наголосив, що відповідно до Основного Закону України положення «кожен має право на правову допомогу» (ч. 1 ст. 59) є нормою прямої дії (ч. 3 ст. 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації. ***Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах.***

Згідно з Конституцією України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63). КСУ відзначає, що кожній особі, зокрема свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб. В цьому контексті КСУ послався на позицію ЄСПЛ, висловлену у цитованих вище рішеннях «Яременко проти України», «Луценко проти України», «Шабельник проти України».

Крім того, КСУ зазначив, що у ч. 1 ст. 59 Конституції України не міститься обмежень стосовно кола суб'єктів надання правової допомоги та вимог щодо їх професійної підготовки, які мають визначатися в законах України, а у частині другій передбачено, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру», адвокатура є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб у всіх органах, підприємствах, установах і організаціях (статті 1, 6). Системний аналіз ст. 59 Конституції України, Закону України «Про адвокатуру» дає підстави для висновку, що положення частини другої цієї статті «для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» є однією з конституційних гарантій, яка надає свідку під час допиту в органах дізнання, досудового слідства чи особі у разі дачі пояснень в державних органах право вільно отримувати правову допомогу адвоката. У такий спосіб держава бере на себе обов'язок забезпечувати можливість надання кваліфікованої правової допомоги особам у правовідносинах з державними органами. ***Зазначене не виключає і права на отримання особою такої допомоги від інших суб'єктів, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.***

На підставі викладеного Конституційний Суд України вирішив:

1. Положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.

2. Положення частини другої статті 59 Конституції України «для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура» в аспекті конституційного звернення треба розуміти так, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Висновки

Рішення КСУ від 30.09.2009р. № 23-рп/2009 у справі № 1-23/2009 знаходиться в контексті сучасної європейської правої традиції, зафіксованої, зокрема, у відповідних, згаданих вище, рішеннях ЄСПЛ. Виходячи з цього рішення КСУ, всі громадяни під час допиту їх як свідків в органах дізнання, досудового слідства чи при дачі будь-яких пояснень у правовідносинах з цими та будь-якими іншими державними органами мають право на отримання правової допомоги, в тому числі мають право давати відповідні пояснення (свідчення) за участі адвоката чи іншого свого представника. Разом з цим, це положення повинне бути закріплене у відповідних процесуальних кодексах. Повинне бути зафіксовано, що громадянин може у будь-який час відмовитися від будь-яких пояснень (свідчень), наданих без участі адвоката чи іншого юридичного представника, і ця відмова беззастережно робить такі свідчення чи пояснення неналежними доказами (якщо тільки громадянин сам, під розписку, не відмовився від правової допомоги). При наявності таких застережень відповідний працівник правоохоронних органів сам буде вимушений потурбуватися про забезпечення законної юридичної допомоги, інакше його зусилля по встановленню відповідних фактів виявляться марними.

Література

1. Википедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%BE_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9_%D0%A0%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
2. Авер'янов В. Академічні дослідження проблем державного управління та адміністративного права: результати і перспективи / В. Авер'янов, О. Андрійко, В. Полухович // Юридичний журнал. – 2004. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1191>.
3. Державне управління: теорія і практика : [за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Авер'янова В.Б.] – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 432 с. – ISBN 966-7302-38-5.
4. Государственное управление: основы теории и организации : в 2 т. [учебник / под ред. В.А. Козбаненко] : Изд. 2-е, с изм. и доп. – М.: Статут, 2002. – Т. 1. – 366 с. – ISBN 5-8354-0109-4.
5. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : [навч. посібник.] / В. О. Котюк. – К. : Атіка, 2005. – 592 с. – ISBN 966-8074-94-7.
6. Романенко Є. О. Державна політика у сфері забезпечення прав і свобод людини / Є. О. Романенко // Державне управління: удосконалення і розвиток. – Електронне фахове видання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=82>
7. Рудкевич І. В. Захист соціально-економічних прав людини як основна функція соціально-правової держави / І. В. Рудкевич // Державне управління: удосконалення і розвиток. – Електронне фахове видання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=44>
8. Полянський Ю. Захист прав і свобод громадянина у сферах діяльності державної влади та управління / Ю. Полянський, А. Рачинський // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президенті України / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 1999. – Вип. 1. – С. 172.
9. Белкін Л. Правову допомогу може отримати кожний. Дотримання положень основного закону держави / Л. Белкін // Юридична газета. – 2 лютого 2010р. – № 5 (227). С. 21.
10. Белкін Л. М. Право громадян України на юридичну допомогу в світлі рішень Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України / Л. М. Белкін // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 3 (22). – С. 84 - 90
11. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6687.0>
12. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6684.0>
13. Електронний ресурс: Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6193.0>
14. Єдиний державний реєстр судових рішень. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
15. Офіційний сайт Конституційного Суду України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=73758>

Стаття надійшла до редакції 29.08.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"